

Иде ли уметност над светост?

Jedini francuski pisac ima u duši mnogo oseh moju koju su grčki filozofi zvali *εστωικον*. Andre Sijeres voli da ima pravo, da presuđuje. Nегово је и смело tvрђење: da uzmetnost ide nad svetost. Onu tzu nije razvijao i branio, nego је, po magonu umetnika, zalеteo se da pobeda једном личном nasijom, једном mislу koja је stvario самo помисао. Казао је: Sv. Francisus из Asiza није толико једини колико Бетховен.

Možda bi se možda preko ovoga prešli lakše, kao preko jedne igre duha, jedne male utakmice ideala koju je sam u sebi privredio piscu. A može se to uzeti i kao ozbiljno teorijsko razgraničavanje dveju najviših formi čoveče obdarenosti i napora. Mi nismo mogli da primimo igru duha. Porebne su dve okacije iz dva razna sveta, i ne radi koordinacije, nego radi subordinacije. Umetnik i svetac raznorodni su u kanciji boga, diametralno suprotni u smeru egzistencije. Umetnika određuje, sem duše njegove, ovaj svet, tle, klima, istorija, kultura. Umetnikove strasti su u okiru života, i njegova je težnja da zemaljskim pojavnima dade zemaljski izraz. Umetnik prima stanje sveta i života koje jeste. Bolna mu je samo prolaznost. Ahi obratite pažnju, umetniku ne smeta mnogo nida prolaznost, do ona koja sa kojom on prolaži. Sveta ne određuje ni njikova okolina i njikova okolnost, samo njegova duša. Ta duša oseća duhovni svet ne kao dalek, nego kao blizak, i zato ta duša pokazuje ali stalno otkladi od ovoga sveta. Svetac ne prima ovo stanje sveta i života, i on nije ni dalek uzastojni dana na istoj taviči svoje egzistencije. Kad suton padne, umetnik je pred noću, svetac je pred sruhu. Mi nismo mogli primiti igru duha ni zato što Snares nije poredio ličnosti i vrednosti koje još stoje u haosu života i rada, pa se o njima može kazati ono što utisak jednog časa nameće — nego je poredio vrednosti koje su izdrazale najvišnju, posmrtnu kritiku. Na jednoj od tih ličnosti leži blizu sedam stotina godina kritike, a na drugoj oko sto i pedeset godina.

Сваки човек има два просториња. Једно је ограничено континуума карактера и обласћу другог. Друго је неограничено. Ни то просторије није мало. Друго просторије је стахановито, толико колдин свет, колики је онај немир који нас стално мучи, стално тражи пут преко свих светова, и пита за вешност. Тада се човек простире, ако се сме рећи, а мора се рећи, само као зрак, зрачећем. Када смо ова два просторија метнули у свакога човека, поготову их оба имају људи особитих вожација које вуку у идеал уметности или у идеал свестости. У великом просторињу, једно је свецу и уметнику заједничко: остварачки полет за велики задатак у којем дејствује на један или други начин и нешто тајанствено, божанско, божја помоћ. Сви људи без разлике слажу се у томе да у уметности и свестости има нарочитих божјих дарова, да је Бог на један или други начин присутан у напорима свецца и уметника. Али затим, једин, слично Снаресу, стављају уметника над свецца, а други свецца над уметника. Једни су, са уметником, за архивне идеале у овом

свету. Други, са сveszom, за podreševanje celog ovog sveta, videvanje idealu. Neki su za dovršeno delo, neki su za misliju čoveka koji smrt ne zaustavlja. Nekome je Bektovenova muzika končana domana; vrhunac dostizanja umetnikova, i vrhunac duhovnog nastrojenja slušaoca. Drugi idu dalje, uipru pristom umetničko delo i kažu: Ma koliko potresno i lepo, je li to doista najvišnja tačka čovekovih mogućnosti u oblasti duha? Je li se to zbila smirila ona vasedelna težnja u adobrenju čoveku koja ide za tim da čovek dela srodno Borgu?

Уметник је природа која сабира, а из богатаства ствара. Уметник је у обичајима, у свакоди, и у слави овога света. Уметност се види, уметник показује материални објект, подлаже свету рачун, побира од света плату за дар и рад, у новцу и у слави. У раду уметника, од једног тренута, надале Бог се повлачи: онда кад уметник циљу ствари, дело довршава, пред свет иступа као победник. У уметности вредност расте до границе своје, она се испуњава. Уметник стаје, и одмара се, ~~и~~ ~~не~~ ~~може~~ ~~се~~ ~~поновља~~, ~~и~~ ~~умножава~~, али не продукује ~~једи~~ бескрајно, Бог је с уметником у границама овога света. Уметник ради Бог сарађује. А на ту сарађују Бога уметник је горд замаском гордошћу човека одликованог мећу људма.

Светац има другу вокацију, други циљ, други одговор према Богу. Светацка природа не сабира, него се лишава свега, сем разума и душе. Светац не остварује објект, не подлаже људима рачун, не прима никакву награду. Светац даје онај свет одозго, у сведеном плану и са сведеном динамиком. Светац се простире скоро искључиво зрачењем, у даљину. Нега занимају боље брине, и светац као божа брига. Светац моли Бога сваки дан да помози, али у смислу том да он, човек са светачком вокацијом, постане сарадник Бога на невидљивом и нећном. Разлика је између сарадње Бога с човеком и сарадње човека с Богом. Бог помаже уметника ради лепоте и истине у земаљском животу. А светац чини подвиге да би дошао нешто истинија и лепотиа надземаљског живота. Свецу је циљ: чистити. Чистити нежан и неважан, кроз тежак унутрашњи рад, и кроз рад спољашњи који људи често сасвим не разумеју, често погрешно тумаче. Спомен Св. Франциска у Јану је и чува се на земљи углавном по трговима особите уметности у поштупица његовим; по братским и поетским односица његовим према људима и животињама; по разговорима његовим с циећем. Рад његов у свецу, није био ни тако прост ни тако поштан. Кроз мук и поћ умирања се пробјаја онај ко одаде за земељ хобе Богу у тежким бригама његовим да послужи. Светост се не види. Главно дело Св. Франциска невидљиво је било, и од оног света је било. Земља и људи суде свеца по малом простирању његову. Светац међутим ~~не~~ забораваља све ~~у~~ станице смртности и службе своје на земљи, а рад и простирање његово је у даљину, у сарадњу с Богом. Светац се не довршава на земљи и живи. Он се преображава кроз смрт, а посмевује само у нечистици. Отуда, свецу је бољно кад се њему што

сао да је због немања среће страдао његова душа, и умалио се његов рад. Срећа је један од услова за уметничку каријеру. Уметник треба по сваку цену да међ људма успе, и људма се наложи и проиште, а за ту победу, зна се, често ни генијалност није довољна. Треба срећа. И ето нас опет на једној од великих раскрсница између уметника и свеца. Питајте свеца о срећи и њеним благодетима. Покушајте стати пред Св. Франциска са питањем среће човече. Он би вам се мирно и блажено насмејао, али би знао куда мећу човече вредности пада та ствар; а ви бисте се постидели, и вратили бисте се са тим елементом живота и успеха онамо где је њима место. Срећа, одиста, не пада ни у какву категорију духовних вредности. Али уметник, и највећи, рачуна с њом, док најмањи светац стоји изнад ње. Хероји носе амазелију за срећу, свеци носе крст.

Зато што је сваки уметник врста хероја, предмет уметности је често херојство. Има уметничких покушаја да се у област херојства унесе и светост. Како успева у том уметност? Онокако како може. Или се обради једна легенда, или се даје низ момената из живота. Уметници са особитим религиозним настројењима покушавају дати ~~и~~ и главно, светачко зрачење. Најчешћа је обрада умног зрачења покајних грешника, или обрада грозних грчева непокајних грешника. Достоевски је био неуморни истраживач светости која лежи адо још на земљи. Он је један од неколико „јединих“ који су истински с бојком помоћу блих приказивали тренутка кад у човеку врисне света савест, и смојад гордост, таштина, и потребу среће. Далеко од Русије, на крајњем западу, имао сасвим други склоп уметника са немирима од зла, смрти, и светости. Сликара Гоја и писца Сервантес скромнији су од Достоевског можда и по бојкој сарадњи, а свакако у изразу. Гоја, у ситним гротескним цртежима; Сервантес, у смешним ~~и~~ сценама, тако су та два Шпанца приказивали пакао и апокалипсу на земљи, зрачење смрти и светачких подвига. Дон Кихота носе мршва, али он стварно јаше између неба и земље. Сервантес се бавио проблемом који и нас овде занима. Дон Кихот не прима стање овога света. Као сваки човек са далеком идеалима, он људма чини концесије, да би лично на њих. Али у отсуђеним часовима, он им квару задовољство, и доказује им да су варани и да за нос вучени били опи. Дон Кихот умире, а околи- на му се још руга, и пита да ли да се зове Дулцине- ја, љубав Дон Кихота, тобожњи циљ свих његових подвига. Дон Кихот мирно одговара: да Дулцинеја уопште не постоји. За околину своју, Дон Кихот је у најмању руку стајно на границама неизмијери- вости. У ствари, Дон Кихот има смисла за светост, само тежак погрешним начином остварује, задеће се у херојство, освете, у славу. Од те његове ко- мике је усталом увек било у почетним стадија- ма свих светаца. Такав какав, Дон Кихот је међу сарадницима божјим. На земљи никога не може да улади, иако се сав жртвује за правду, и не зна за пабду. ~~Сервантес свога~~ је био оно што Дон Кихот чини за добро људма, као актове уметничке стилизације. У суштини, Дон Кихот једно ради, друго види; он јаше за својим зрачењем.

Има и у нашој књижевности једна светачка фигура ретке вредности. То је фра Марко Ива Ан-

дрића. Мало гломазан босански духовник, пешак витез, који се по тешкој фратарској дужности у турска времена доста гони за сасвим стварним ства- рима, али који у великом свом просторињу зрачи у праву светост, у чисте божје пределе. Мало про- стиранје фра Марково је збиља мало. Лети окопава биљке, у јесен пече ракцу, обрачунава се и спава с Турцима, седи у апсу за добро манастира у којем је викар. Али зрачење фра Марково је величан- ствено. Он се непосредно осећа сарадником Бога, болује у души због страстних божјих брига. Поне- кад је сасвим далеко над земљом. Тада управља крмом на божјем броду којим плови свет; или види сву земљу, и на њој печате великих градова и ве- ликих зала, и осећа који су задати велике божје доброте. Циклус прича о фра Марку, то је роман о једном животу, али то је и спиритуална вежба за религиозне духове. То дело местимично према- ша уметност.

Сиарес се међутим не би могао послужити за своју поставку ни таквим примерима. И Дон Кихот и фра Марко само су контуре генија светачких, из- рађене ванредном уметношћу. Уметност их није могла пратити до увира њихових зрачења, до у онај свет. Имамо међутим и такав покушај умет- ности. Данте је најдаље премашно уметност у умет- ности. Он се сизало и пео по оном свету, и стајао пред бестелесним бићима. Али, он је при том земаљ- ски и жив човек; са сенима општи враћајући им животна осећања и говор; а казне и награде пресу- љује чисто по свом разуму и земаљским својим искуствима и вољама. Општа тешке преступе због љубави, јер је сам изнервео и Беатричу, и жену своју, и друге. Свети се онима који су пома- гали Французе у Италији, јер сјбатије његове нису биле на страни Француза у тадашњој поли- тици. Поема Дантеова у целини недомашна је. У њеном тексту им од свега што садрже књиге свет- ске и свете. Пакао је потпуна визија страдања у оном свету. Чистајниште је безмерна љубав Дан- теова за песнике и уметнике. Рај је религиозно усхићење и права хришћанска нада. Али светост као таква није изашла уметнички израз. Зрак, знак или макакву „егзистенцију“ ницнелог бића, није Данте успео да прикаже. Самога себе је трао у појору. Пред појединим грешницима се питао за своје грехе; негде се изнињавао; негде одрицао; али пред саодострашницима је признао своје осу- њење, и спремио се за ватру чистилишта. Он ће до- иста и проћи кроз ватру жив човек од овога света. Тиме смо се, наравно, вратили у уметност и у сии- бол. Очишћени Данте, се ове стране ватре, срета Беатричу. Додуше као ањеоско биће, и чуварци његове душе, али та Беатрица има своје земаљске оци, и чини Дантеу не мале прекоре због неверства.

Ми нећемо сводити закључак, јер бисмо тиме пали у грешку Сиаресову. Ми смо само мало разви- ли тему, и показали да светост као таква није предмет никаквог земаљског остварења, па ни уметничког, и да је стога произвољна и свака ко- ординација светости са другим духовним предно- стима, а сигурно је сасвим произвољна одређена субординација светости под уметност.